

ARCHAEOLOGIA BELGICA

140

L. VAN IMPE

EEN URNENVELD TE BORSBEEK

BRUSSEL
1972

EEN URNENVELD TE BORSBEEK

AEO5316

ARCHAEOLOGIA BELGICA

Dir. Dr. H. Roosens

Studies en verslagen uitgegeven door de
Nationale Dienst voor Opgravingen
Jubelpark 1
1040 Brussel

Etudes et rapports édités par le
Service national des Fouilles
Parc du Cinquantenaire 1
1040 Bruxelles

D 1972/0405/6

ARCHAEOLOGIA BELGICA

140

L. VAN IMPE

EEN URNENVELD TE BORSBEEK

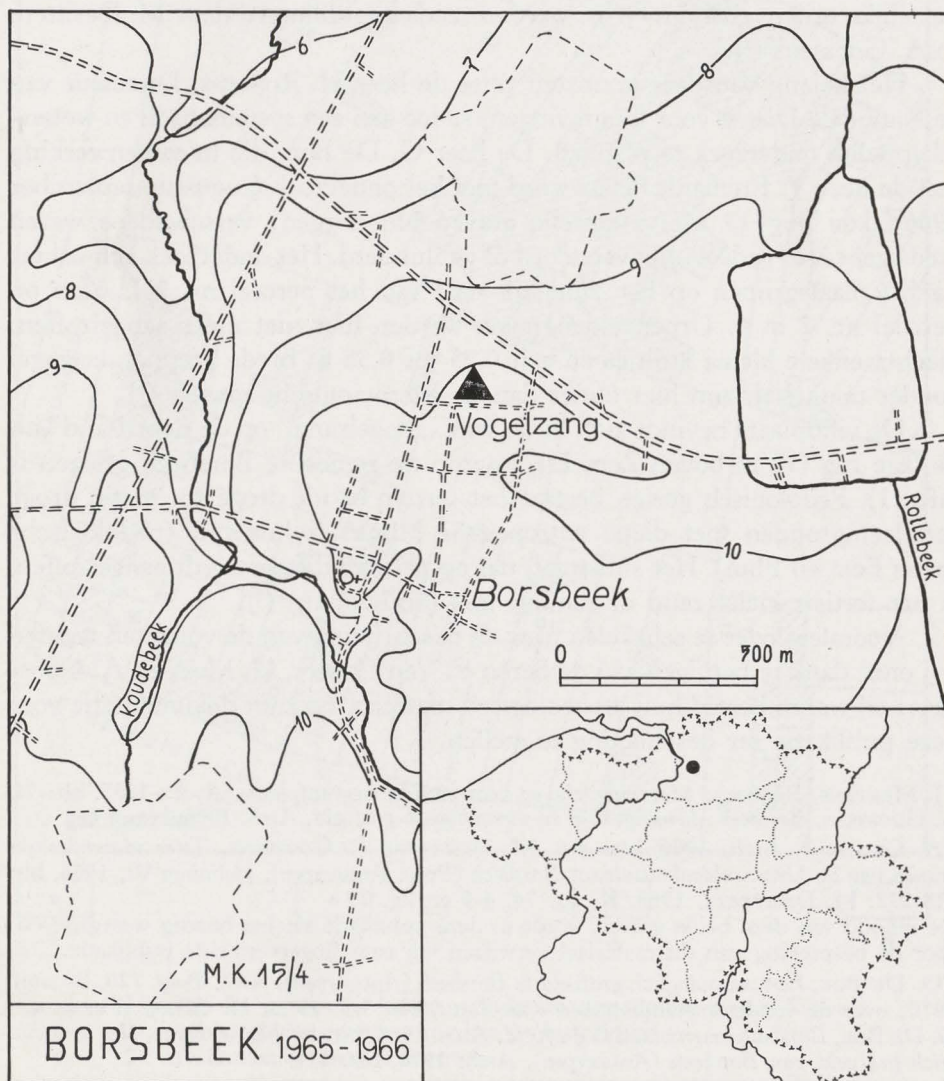
BRUSSEL

1972

I. INLEIDING

Bij funderingswerken voor de bouw van een fabriek op de kadastrale percelen sectie B nrs. 2 b 2 en 2 c 6, gelegen langs de Herentalse Baan te Borsbeek, werden in augustus 1965 een aantal potten en verbrande beenderresten ontdekt. De heren F. Van Calster uit Itegem en G. Mees uit Berlaar slaagden erin deze vondsten te bergen. Samen met de heer A. Goossens uit

Afb. 1 — Situatiekaart - Carte de situation

Borgerhout konden dezelfde personen zes grafensembles redden. In de loop van de daaropvolgende maanden werden in zuidelijke richting op de belendende percelen (nrs. 2 k 2, 2 L 6, 2 g 5, 2 s 4 en 2 d 5) nog een aantal graven ontdekt (afb. 2). In totaal konden 25 graven, volgens de opgravers althans, uit de Urnenveldenperiode aangesneden worden en 30 graven uit de Merovingische periode ⁽¹⁾. Op het noordelijk gedeelte van het perceel nr. 2 L 6 werd niet gegraven. Daarnaast werden nog prehistorische vondsten gedaan op de percelen nrs. 2 v 4 en 2 q 2 (afb. 2); dit materiaal is echter verloren. Twee graven (graven 1 en 2) behoren tot de rijkste funeraire ensembles uit de noordwestelijke urnenveldengroep en werden reeds gepubliceerd door M. Desittere en A. Goossens ⁽²⁾.

Het belang van deze vondsten zette de heer H. Roosens, Directeur van de Nationale Dienst voor Opgravingen, er toe aan een systematisch en wetenschappelijk onderzoek te plannen. De heer G. De Boe, die in samenwerking met de heer Y. Fremault belast werd met het onderzoek (augustus-september 1966), kon nog 13 Merovingische graven blootleggen; verscheidene waren reeds geheel of gedeeltelijk verstoord of geplunderd. Het onderzoek kon echter slechts plaatsgrijpen op het zuidelijk deel van het perceel nr. 2 L 6 en op perceel nr. 2 m 6. Urnenveldengraven werden hier niet meer aangetroffen. Slechts enkele kleine kuiltjes en een 0,25 tot 0,55 m brede greppel, evenwel zonder materiaal, zijn hier ouder dan de Merovingische graven ⁽³⁾.

De vindplaats bevindt zich in de wijk „Vogelzang” op de noordrand van de lage rug (10 m boven Zero D), waarop de gemeente Borsbeek gelegen is (afb. 1). Pedologisch gezien bestaat het terrein er uit droge tot matig droge zandleemgronden met diepe antropogene humus-A horizont (pedologische series Pcm en Pbm). Het substraat, dat op geringe diepte wordt aangetroffen, is het tertiair kleiig zand of zandige klei (Scaldisiaan) ⁽⁴⁾.

Vooraleer over te schakelen naar de beschrijving van de vondsten wensen wij onze dank te betuigen aan de heren F. Van Calster, G. Mees en A. Goossens; zij waren bereid hun archeologisch materiaal en hun dokumentatie voor deze publikatie ter beschikking te stellen.

¹ J. MERTENS, *Borsbeek: Merovingische en voorromeinse begraafplaats*, Arch., 1965, blz. 71. A. GOOSSENS, *Borsbeek: Urnengraven en merovingisch grafveld*, Arch. 1966, blz. 4-6.

² A. GOOSSENS, Arch. 1966, blz. 4-6. M. DESITTERE-A. GOOSSENS, *Twee uitzonderlijke graven van de Urnenveldenkultuur uit Borsbeek* (Prov. Antwerpen), *Helinium* VI, 1966, blz. 218-233. M. DESITTERE, 1968, II, fig. 74, 4-9 en fig. 75.

De inhoud van deze beide graven wordt in deze publikatie slechts bondig weergegeven; voor de bespreking van dit materiaal verwijzen wij naar hogervermelde publikatie.

³ G. DE BOE, *Een merovingisch grafveld te Borsbeek* (Antwerpen), Arch. Belg. 120, Brussel, 1970; over de vondstomstandigheden: zie *IBID.*, blz. 5-8, 22 en 27. Cfr. Y. FREMAULT-G. DE BOE, *Borsbeek: merovingisch grafveld*, Arch. 1966, blz. 86. H. ROOSENS, *Het merovingisch grafveld van Borsbeek* (Antwerpen), Arch. 1970, blz. 111.

⁴ *Bodemkaart van België*, blad 28 E. F. DE CONINCK, *Verklarende tekst bij het kaartblad Borgerhout 28 E*, Gent, 1960, blz. 11, 48-50.

Afb. 2 — Ligging der graven en kuilen - Situation des tombes et des fosses

- 1 : prehistorische graven - tombes préhistoriques.
- 2 : afvalkuilen - fosses à débris.
- 3 : losse prehistorische vondsten - trouvailles préhistoriques isolées.
- 4 : Merovingisch grafveld - cimetière mérovingien.

II. DE GRAVEN : BESCHRIJVING EN INVENTARIS

GRAF 1

Grafkuil zichtbaar vanaf 65 cm ⁽⁵⁾.

Inhoud :

1. Urn met 2 oortjes (DESITTERE-GOOSSENS, 1966, afb. 3 a).
2. Schaal (IBID., afb. 3 b).
3. Geoord tasje (IBID., afb. 3 c).
4. Geoord tasje (IBID., afb. 3 f).
5. Beker (IBID., afb. 3 d).
6. Bekertje (IBID., afb. 3 e).

GRAF 2

Geen gegevens over grafstructuur en diepte.

Inhoud :

1. Urn (DESITTERE-GOOSSENS, 1966, afb. 4 g).
2. Schaal (IBID., afb. 4 b).
3. Beker (IBID., afb. 4 a).
4. Bekertje (IBID., afb. 4 c).
5. Geoord tasje (IBID., afb. 4 d).
6. Kleine urn (IBID., afb. 4 e).
7. Kleine urn (IBID., afb. 4 f).

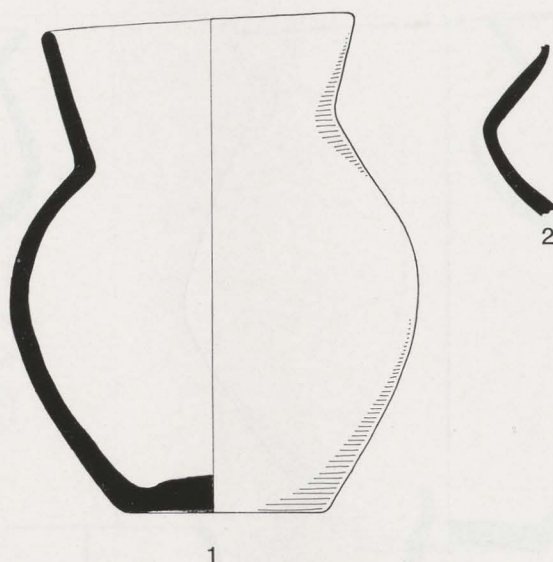
GRAF 3

Diepte : 95 cm.

Inhoud :

1. Urn (h. : 19,4 cm). Eivormig, hoge licht uitstaande hals met afgeronde rand, konkaaf standvlak, gladwandig; donkergrijze goed gebakken klei; de buitenwand is donkerbruin tot bruingrijs van kleur. (afb. 3, 1). De urn bevatte gekreemde beenderresten.
2. Scherf van een bekertje. Bikonisch met de aanzet van een uitstaande hals, gladwandig; geelbruine goed gebakken klei met donkergrijze kern; de buitenwand is grijsbruin van kleur (afb. 3, 2).

⁵ De diepte, voor zover ons bekend, wordt slechts uitgedrukt in centimeters; ze is gemeten vanaf de huidige oppervlakte.

Afb. 3 — Graf 3 (sch. : 1/3) - La tombe 3 (éch. : 1/3).

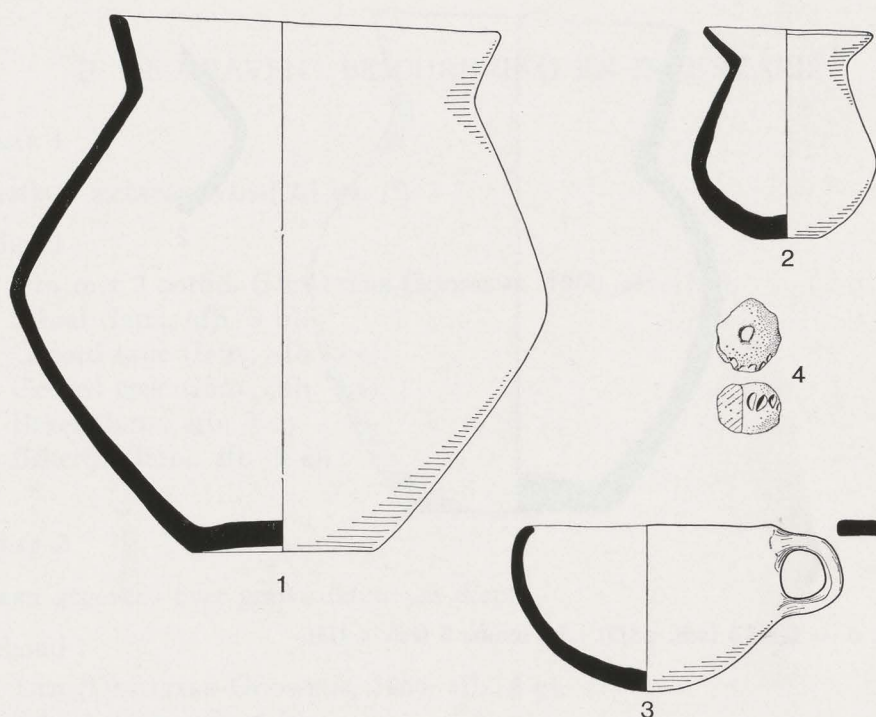
GRAF 4

Diepte : 80 cm. Rond de urn 1 bevonden zich „brandresten”.

Inhoud :

1. Urn (h. : 21 cm). Bikonisch, licht gewelfde bodem, licht uitstaande hals met inwendig afgeschuinde rand, gladwandig; bruine hardgebakken klei met donkergrijze kern (afb. 4, 1). De urn bevatte gekreemde beenderresten.
2. Bekertje (h. : 8,3 cm). Peervormig, uitstaande rand, gladwandig; donkerbruine klei met zwartgrijze kern (afb. 4, 2). Dit bekertje stond op de beenderresten in de halsopening van urn 1.
3. Geoord tasje (h. : 6,7 cm). Hemisferisch, klein bandvormig oortje, gladwandig; donkerbruine hardgebakken klei (afb. 4, 3). Dit tasje lag omgekeerd op het bekertje 2.
4. Spinschijfje (diam. : 2,6 cm). Bleekbruine klei; op de zijkant zijn enkele kleine onregelmatige vingernagelindrukken aangebracht (afb. 4, 4). Dit spinschijfje lag op ong. 20 cm naast de urn 1.
5. Silexkrabber (verloren).

Afb. 4 — Graf 4 (sch. : 1/3) - La tombe 4 (éch. : 1/3).

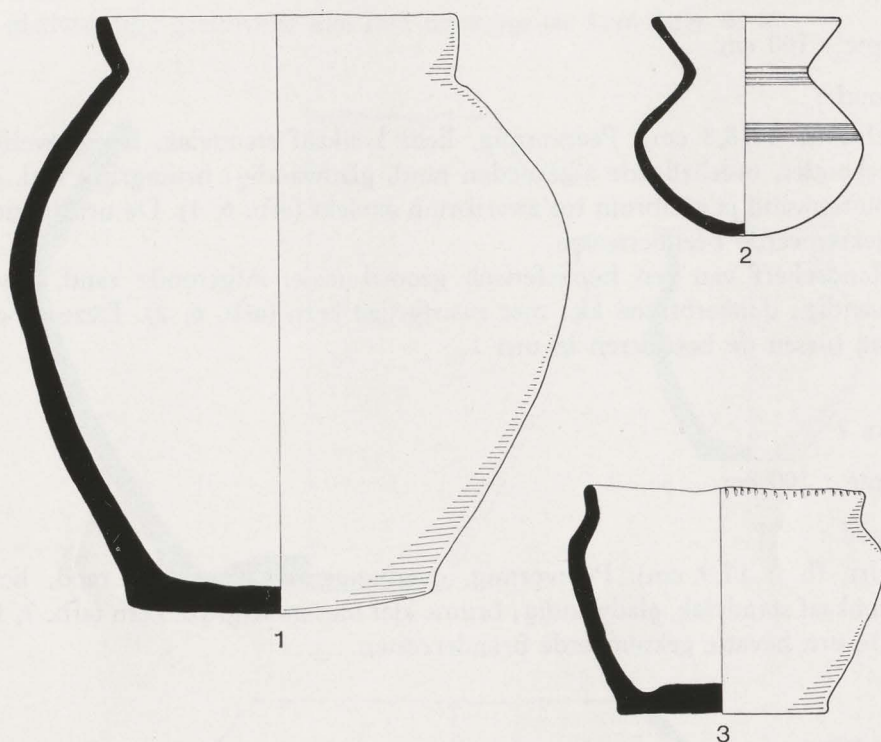
GRAF 5

De grafkuil was zichtbaar vanaf 50 cm, de bodem lag op ongeveer 100 cm.

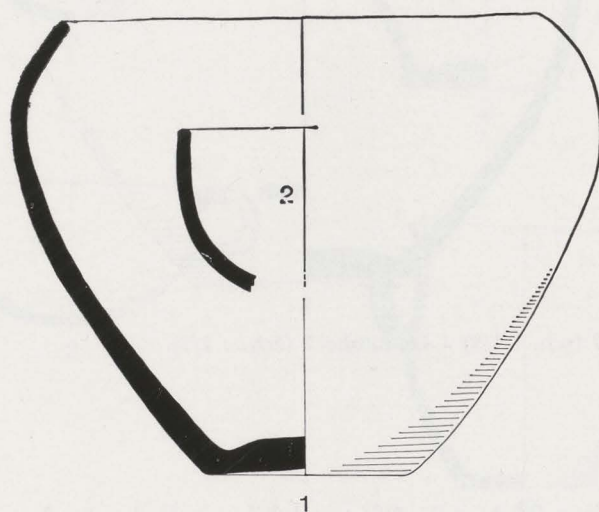
Inhoud :

1. Urn (h. : 23 cm). Eivormig, lage rechte rand, ingeknepen voetstuk met standvlak, gladwandig; zwartgrijze hardgebakken klei, de buitenwand is donkerbruin gevlekt (afb. 5, 1). Deze urn bevatte gekremerde beenderresten.
2. Bekertje (h. : 8,7 cm). Bikonisch, brede uitstaande trechterhals, hemisferische bodem met klein opgeduwd kuiltje, gladwandig; in de hals zijn 4 en onderaan het schouderveld 5 parallelle horizontale groeflijnen aangebracht; donkergrijze klei; de buitenwand is oranjebruin tot donkerbruin gebakken (afb. 5, 2). Dit bekertje stond recht op de beenderresten in de halsopening van urn 1.
3. Bijpotje (h. : 8,4 cm). Ruwwandig, de rand is versierd met kleine verticale inkervingen; bruine klei met zwartgrijze kern (afb. 5, 3). Dit bijpotje stond naast de urn 1.

Afb. 5 — Graf 5 (sch. : 1/3) - La tombe 5 (éch. : 1/3).

Afb. 6 — Graf 6 (sch. : 1/3) - La tombe 6 (éch. : 1/3).

GRAF 6

Diepte : 100 cm.

Inhoud :

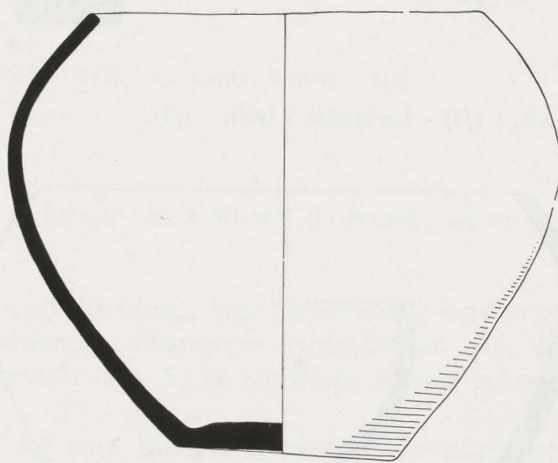
1. Urn (h. : 18,3 cm). Peervormig, licht konkaaf standvlak, hooggewelfde schouder, overhellende afgesneden rand, gladwandig; bruingrijze klei, de buitenwand is geelbruin tot zwartbruin gevlekt (afb. 6, 1). De urn bevatte gekreemde beenderresten.
2. Randscherf van een hemisferisch geoord tasje. Afgeronde rand, gladwandig; donkerbruine klei met zwartgrijze kern (afb. 6, 2). Deze scherf lag tussen de beenderen in urn 1.

GRAF 7

Diepte : 100 cm.

Inhoud :

1. Urn (h. : 17,9 cm). Peervormig, overhangende afgesneden rand, licht konkaaf standvlak, gladwandig; bruine klei met zwartgrijze kern (afb. 7, 1). De urn bevatte gekreemde beenderresten.

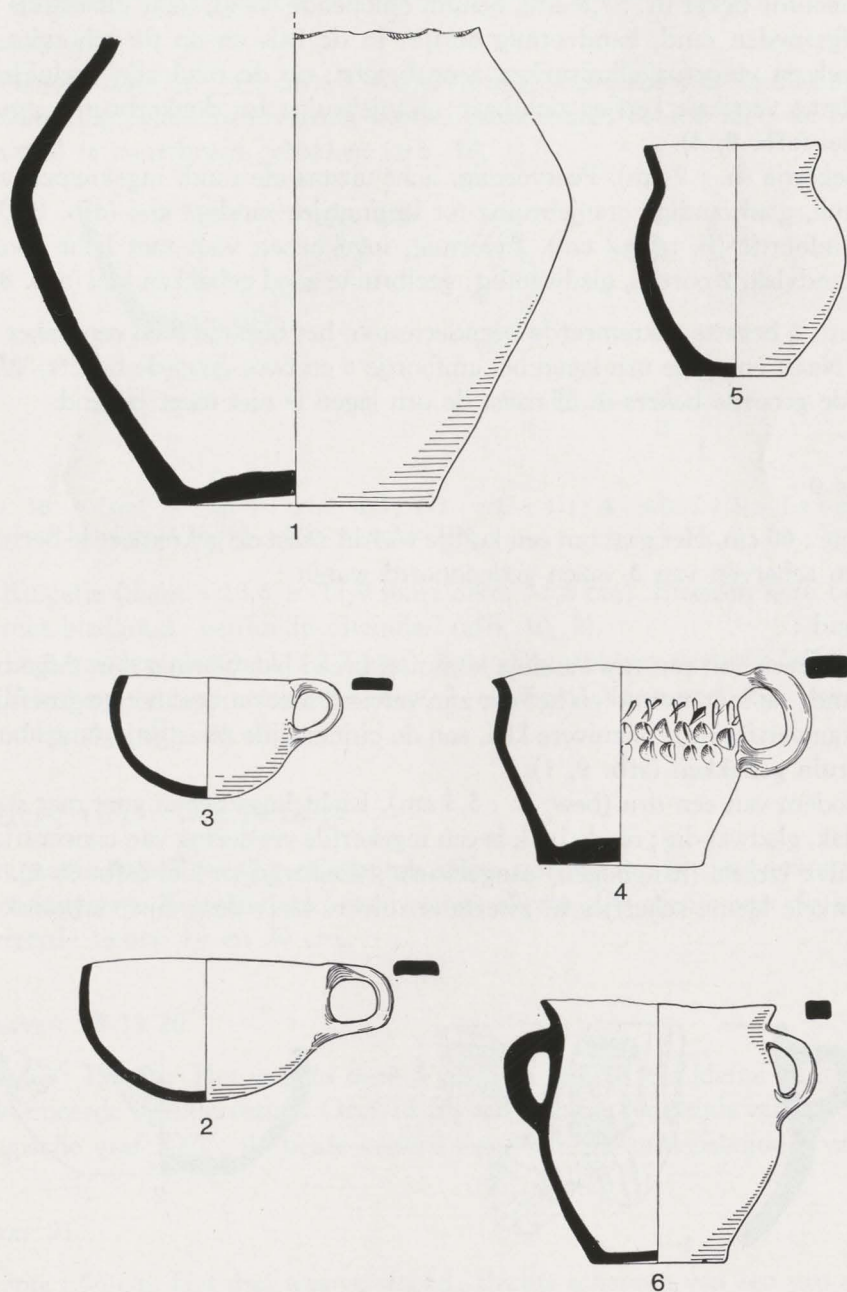
Afb. 7 — Graf 7 (sch. : 1/3) - La tombe 7 (éch. : 1/3).

GRAF 8

Inhoud :

1. Urn (bew. h. : 19,1 cm). Afgerond biconisch, konkaaf standvlak, gladwandig; bruine klei met grijze kern (afb. 8, 1).

2. Geoord tasje (h. : 5,7 cm). Hemisferisch, vlakke rand, bandvormig oortje, gladwandig; geelbruine klei met donkergrijze kern (afb. 8, 2).

Afb. 8 — Graf 8 (sch. : 1/3) - La tombe 8 (éch. : 1/3).

3. Geoord tasje (h. : 4,8 cm). Hemisferisch, horizontale rand, bandvormig oortje, gladwandig; bruinigrijze zandige klei, aan de buitenzijde oranjerood gebakken (afb. 8, 3).
4. Geoorde beker (h. : 7,8 cm). Schuin oplopende wand, licht uitstaande vlak afgesneden rand, bandvormig oortje; in de hals en op de schouder zijn reeksen vingernagelindrukken aangebracht; op de rand zijn onduidelijke kleine verticale kerfjes zichtbaar; oranjebruine tot donkerbruine zandige klei (afb. 8, 4).
5. Bekertje (h. : 9 cm). Peervormig, licht uitstaande rand, ingeknepen voetstuk, gladwandig; oranjebruine tot bruinigrijze zandige klei (afb. 8, 5).
6. Amfoortje (h. : 10,2 cm). Eivormig, ingeknepen voet met licht konkaaf standvlak, 2 oortjes, gladwandig; geelbruine goed gebakken klei (afb. 8, 6).

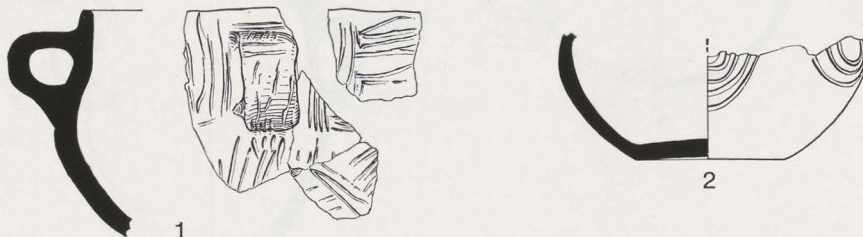
De urn 1 bevatte gekremeerde beenderresten, het bijpotje 5 en een beker met oor. Naast en op de urn lagen het amfoortje 6 en twee geoorde bekens. Welke van de geoorde bekens in of naast de urn lagen is niet meer bekend.

GRAF 9

Diepte : 60 cm. Het gaat om een kuiltje waarin naast de gekremeerde beenderresten scherven van 3 vazen gedeponeerd waren.

Inhoud :

1. Scherven van een ruwwandige kom met breed bandvormig oor. Afgeronde rand; de buitenwand en het oor zijn versierd met onregelmatige groeflijnen (kamversiering); onzuivere klei, aan de binnenzijde zwartgrijs, langs buiten bruin gebakken (afb. 9, 1).
2. Bodem van een urn (bew. h. : 5,3 cm). Licht ingeknepen voet met standvlak, gladwandig; op de buik is een ingekerfde versiering van concentrische halve cirkels (hangbogen) aangebracht; donkergrijze klei (afb. 9, 2).
3. Enkele kleine scherfjes in zwarte onzuivere klei; deze zijn verbrand.

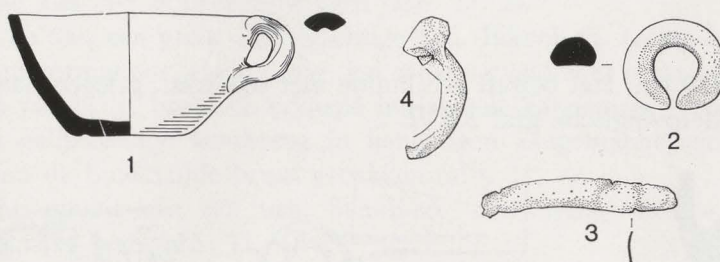
Afb. 9 — Graf 9 (sch. : 1/3) - La tombe 9 (éch. : 1/3).

GRAF 10

De vorm van de kuil is niet gekend; deze bevatte echter gekreemde beenderen en houtskool. De grafgiftten zouden ernaast gelegen hebben.

Inhoud :

1. Geoord tasje (h. : 4,7 cm). Trechtersvormig, standvlak met aanduiding van standring, klein bandvormig oortje, gladwandig; bruine klei, de buitenwand is zwartbruin gebakken (afb. 10, 1).

Ab. 10 — Graf 10 (Nr. 1 : sch. : 1/3; 2-3 : sch. : 1/1; 4 : sch. : 2/3) - La tombe 10 (N° 1 : éch. : 1/3; 2-3 : éch. : 1/1; 4 : éch. : 2/3).

2. Ringetje (diam. : 13,6 × 11,9 mm; dikte : 5,8 cm). Bronzen kern bekleed met bladgoud; verdunde uiteinden (afb. 10, 2).
3. Dun gouden plaatje (1. : 2,7 mm). Bekleding van een sieraad? (afb. 10, 3).
4. Fragment van een armband? (bew. 1. : 2,8 cm). Vervormd door inwerking van vuur (afb. 10, 4).

GRAVEN 11-12-13-14-15-16-17

Het gaat in deze 7 gevallen telkens om kleine ondiepe kuiltjes met gekreemde beenderresten. Ze waren zichtbaar vanaf 60 cm. De diepte van de kuiltjes varieerde tussen 10 en 20 cm.

GRAVEN 18-19-20

Diepte : 150 cm. Het gaat in deze 3 gevallen telkens om kleine kuiltjes met gekreemde beenderresten. Graf 18 lag aan de noordoostzijde van het Merovingische graf XXV; de beide andere lagen aan de zuidoostzijde ervan.

GRAF 21

Diepte : 56 cm. Het graf was verstoord; slechts scherven van een urn en wat gekreemde beenderresten werden aangetroffen (verloren).

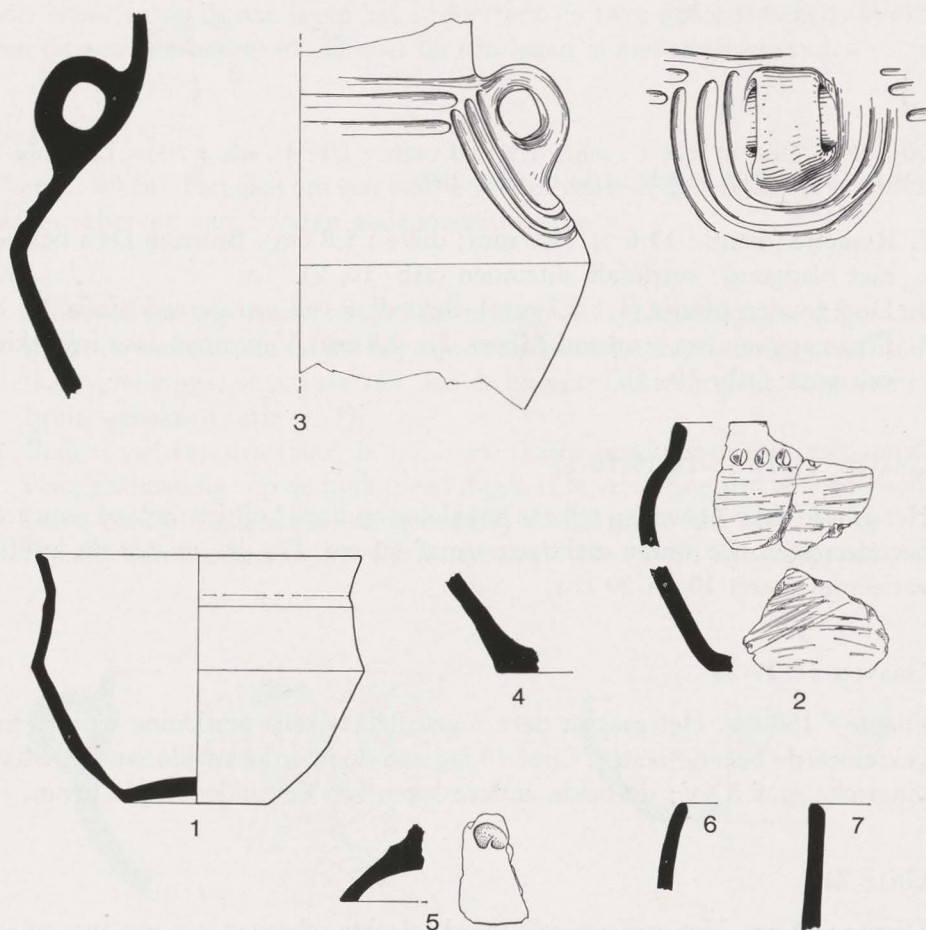

III. DE AFVALKUILEN : BESCHRIJVING EN INVENTARIS

Volgens de opgravers gaat het in de volgende 4 gevallen eveneens om graven. Wegens het fragmentaire en heterogene karakter van het materiaal, mede wegens de afwezigheid van gekremerde beenderresten wensen wij ze liever als afvalkuilen te beschouwen.

KUIL 22

Diepte : 110 cm. Het betreft een kuiltje met scherven, gelegen naast de kist van het Merovingische graf XXVI

Afb. 11 — Kuil 22 (sch. 1/3) - La fosse 22 (éch. 1/3).

Inhoud :

1. Scherven van een beker (h. gereconstitueerd : 10,8 cm). Bikonisch, uitstaande afgeschuinde rand, konkaaf standvlak, gladwandig; schouder en rand zijn gescheiden door een brede ondiepe horizontale kannelure; bruine klei met donkergrijze kern, vermengd met scherfgruis (afb. 11, 1).
2. Scherven van een beker (berekende h. : 9,5 tot 10 cm). Eivormig afgeschuinde rand, ruwwandig; in de hals is een rij vingernagelindrukken aangebracht; op de buitenwand zijn slordige groeflijntjes aangebracht; beige-kleurige klei met donkergrijze kern (afb. 11, 2).
3. Scherven van een grote amfoorachtige urn. Bikonisch, rechte hals, breed dik bandvormig oor, gladwandig; het schouderveld is bovenaan afgezoomd door 3 parallelle, brede en ondiepe horizontale kannelures; rond het oor is een gelijkaardige versiering in hangbogen aangebracht; donkergrijze klei, aan de buitenzijde bruin gebakken (afb. 11, 3).
4. Bodemfragment van een urn. Standvlak, ruwwandig; bruine klei met donkergrijze kern (afb. 11, 4).
5. Bodemscherf van eierpotje of kelkbeker. Horizontale standring, vingerindruk in de vernauwing; donkergrijze klei; de standring en de convexe bodem zijn bestreken met een dun laagje verdunde klei (afb. 11, 5).
6. Randscherf. Gladwandig; donkergrijze klei (afb. 11, 6).
7. Randscherf. Afgeschuinde rand, gladwandig; donkergrijze klei (afb. 11, 7).

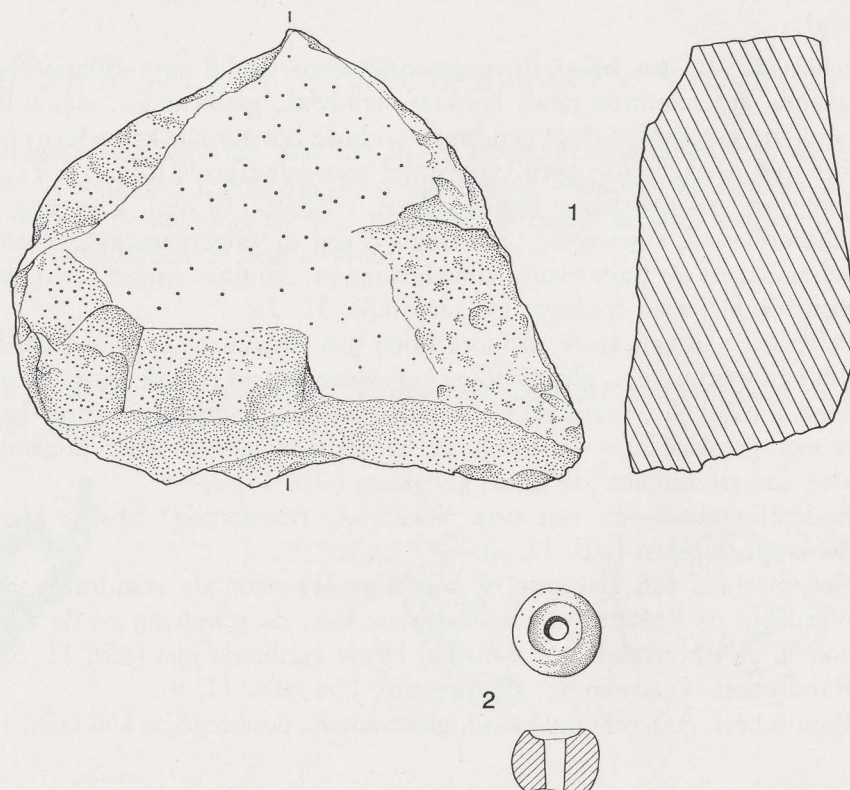
KUIL 23

Diepte : 60 cm. In de tamelijk grote kuil zou zich een 5 cm dikke laag bevonden hebben met scherven, brandresten, een spinschijfje, een stuk steen en een kleine hoeveelheid graankorrels

Inhoud :

1. Spinschijfje (diam. : 3,4 cm). Oranjebruine klei (afb. 12, 2).
2. Scherven van — volgens de opgravers althans — 9 tot 10 verschillende potten (verloren).
3. Steenfragment. Het zou gaan om een kwartsiet, vermoedelijk afkomstig uit de Steenkolenformatie, die men over een tamelijk groot gebied aantreft bij voorbeeld in de Sambervallei, de Maasvallei tussen Namen en Andenne, de omgeving van Luik, het Land van Herve (Voerstreek), de omgeving van Aachen en het zuiden van Nederlands-Limburg ⁽⁶⁾ (afb. 12, 1).
4. Graankorrels.

⁶ Voor deze identifikatie danken wij Ir. GULINCK (Geologische Dienst voor België).

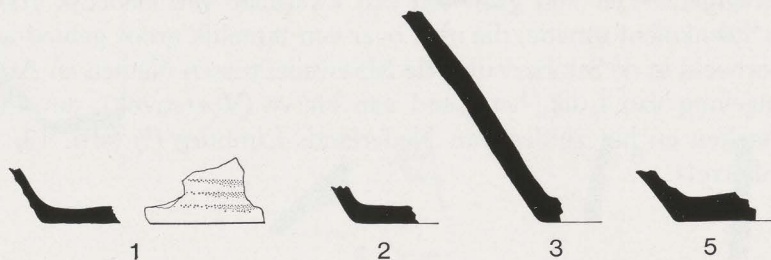
Afb. 12 — Kuil 23 (sch. 1/3) - La fosse 23 (éch. 1/3).

KUIL 24

Geen nadere gegevens; de ligging ervan is niet bekend.

Inhoud :

1. Bodemscherf. De voet is afgelijnd met minstens 3 parallelle horizontale groeflijnen; op het standvlak is een kamversiering aangebracht; gladwandig; bruine klei met grijze kern (afb. 13, 1).

Afb. 13 — Kuil 24 (sch. 1/3) - La fosse 24 (éch. 1/3).

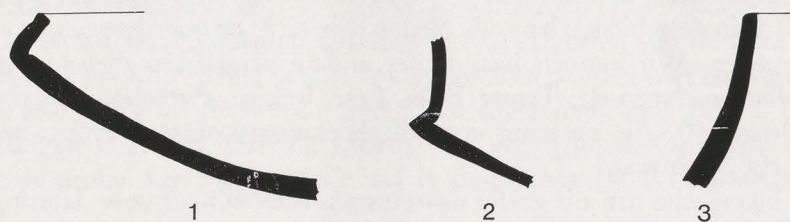
2. Bodemfragment. Gladwandig; grijze klei (afb. 13, 2).
3. Wandscherf met aanzet van standvlak. Gladwandig; donkergrijze klei (afb. 13, 3).
4. Wandfragment. Bruine klei met donkergrijze kern.
5. Bodemfragment. Donkergrijze klei (afb. 13, 5).

KUIL 25

Diepte : 95 cm. In de kuil zouden zich naast scherven, brandresten en gerstkorrels bevonden hebben.

Inhoud :

1. Fragment van een schaal. Geknikte rand met vlakke lip, die aan de buitenzijde onderlijnd is door een groef; de buitenwand is gedeeltelijk geglad en deels versierd met een kamversiering; bruine klei, vermengd met kiezeltjes en scherfgruis (afb. 14, 1).

Afb. 14 — Kuil 25 (sch. 1/3) - La fosse 25 (éch. 1/3).

2. Wandfragment van een beker. Trechtersvormig bodemdeel, scherpe knik, licht trechtersvormig halsgedeelte, gladwandig; donkergrijze klei, vermengd met fijne kiezel en scherfgruis (afb. 14, 2).
3. Randscherf van een urn. Gladwandig; donkergrijze klei, vermengd met scherfgruis (afb. 14, 3).
4. Wandscherf van ruwwandige urn. Roodbruine klei met donkergrijze kern.

IV. BESPREKING

A. De graven

1. HET MATERIAAL

Urnen

Het geringe aantal urnen in het urnenveld te Borsbeek laat ons niet toe typologische reeksen te onderscheiden. De diverse exemplaren zullen daarom afzonderlijk behandeld worden.

De eivormige urn met hoge rand uit graf 3 kunnen wij vergelijken met vondsten uit Serskamp, Temse-Veldmolenwijk en Grobbendonk. Over het algemeen zijn deze meer uitgesproken eivormig, peervormig of nog licht bikonisch. Meestal worden ze in Ha-B en -C gedateerd ⁽⁷⁾. Gelijkaardige transrhenaanse urnen worden in de periode Montelius VI geplaatst ⁽⁸⁾.

De bikonische urn uit graf 4 vertegenwoordigt een type dat algemeen verspreid is in de gebieden langs de Neder-Rijn en in de noordwestelijke urnenveldengroepen. Wij kunnen haar onder andere vergelijken met exemplaren uit Zandhoven, Neerpelt, Temse-Velle, Best, Rekem, Aarschot-Langdorp en Grote Brogel ⁽⁹⁾. Als datering voor dit hoekig geprofileerd type wordt de periode Ha-B aanvaard ⁽¹⁰⁾.

De bikonische urn uit graf 8 daarentegen is moeilijker voor datering vatbaar wegens het ontbreken van het randgedeelte. De meer afgeronde buikknik en de zachte aanzet van de hals zouden kunnen wijzen op een iets jongere tijdsbepaling dan voor de urn uit graf 4.

De ei- of tonvormige urn uit graf 5 kunnen wij plaatsen naast voorbeelden uit Zandhoven, Wijchen en Walbeck ⁽¹¹⁾. Een eivormige urn uit Temse-Velle

⁷ DE LAET e.a., 1958, fig. 214 en blz. 151 (Serskamp). DESITTERE, 1968, II, fig. 93, 2 en 4 en I, blz. 142 (Temse). IBID., II, fig. 77, 2 en I, blz. 42 en 135 (Grobbendonk).

⁸ GENSEN, 1963, blz. 245-249, type A 2-3.

⁹ STROOBANT, 1937, afb. 1 (Zandhoven). ROOSSENS-BEEX, 1960, blz. 84, afb. 12, 3 a : type E; IBID., 1962, afb. 5, 1 (Neerpelt-De Roosen). DESITTERE, 1968, II, fig. 96, 9 en I, blz. 143 (Temse-Velle, graf 1). IBID., 1968, II, fig. 43, 3 en I, blz. 120 (Best, graf 38). VANDERHOEVEN, 1958, blz. 176, afb. 8, 2 (Rekem). MERTENS, 1951, blz. 7-8, afb. 7 (Aarschot-Langdorp, graf 3 a). ROOSSENS e.a., 1963, blz. 266-267, afb. 5,1; blz. 274-275, afb. 7,5; blz. 277-278, afb. 9, 4 (Grote Brogel, graven 6, 67 en 78).

¹⁰ DESITTERE, 1968, I, blz. 66. STAMPFUSS, 1961, blz. 289-290, nota 12. ASCHEMEYER, 1966, blz. 19-22.

¹¹ STROOBANT, 1937, afb. 1 (Zandhoven). MODDERMAN, 1951, blz. 43, afb. 6, 9; de auteur vergelijkt deze urn met een tonvormige pot uit Plaidt, die in de late La Tène-periode gedateerd wordt (WAGNER, *Bonn. Jahrb.* 142, 1937, Taf. 59, 3 en blz. 221-222) (Wijchen). DESITTERE, 1968, II, fig. 38, 3 en I, blz. 116. F. GESCHWENDT, *Archäologische Funde und Denkmäler des Rheinlandes, I, Kreis Geldern*, Köln-Kevelaer, 1959, blz. 275 (Walbeck).

wordt in Ha-B/C gedateerd ⁽¹²⁾. De lage rechte rand lijkt een relatief late datering toe te laten ⁽¹³⁾. Grote eivormige urnen zonder rand worden Ha-C/D gedateerd ⁽¹⁴⁾.

Peervormige randloze urnen, zoals deze uit de graven 6 en 7 zijn te vergelijken met voorbeelden uit Biez en Winterdorf a.d. Sauer ⁽¹⁵⁾. Het peervormig profiel met hooggewelfde schouderpartij is praktisch identisch aan dit van de Ha-C-*Schrägrandurnen* ⁽¹⁶⁾. Randloze exemplaren zoals deze komen echter slechts sporadisch voor.

Met enig voorbehoud rangschikken wij bij de reeks urnen ook het fragment 2 uit graf 9. Parallellen zijn bekend uit Swalmen, Bergeijk, Vlodrop, Best, Laufeld en Kalbeck ⁽¹⁷⁾. De guirlandeachtig opgehangen versiering is typisch voor de late Ha-A-periode ten noorden van de Alpen. In het Nieuwiedbekken is deze versieringswijze typisch voor de Ha-B1-fase ⁽¹⁸⁾.

Amforen

De amfoor uit graf 2 buiten beschouwing gelaten, is deze aardewerkvorm nog vertegenwoordigd in graf 8. Parallellen vindt men onder andere te Achel, Rekem, Aarschot-Langdorp en Zandhoven ⁽¹⁹⁾. Afgezien van de twee oortjes kan het S-, zelfs tulpvormig profiel ook vergeleken worden met dat van enkele bekens, zoals deze uit Riethoven, graf 28 en Massemen, graf 22 ⁽²⁰⁾. Preciese aanwijzingen voor een datering blijken niet voorhanden. Op basis van het afgeronde profiel kan men ze toch wel in de periode Ha-B/C plaatsen.

¹² DESITTERE, 1968, II, fig. 97, 3 en I, blz. 143.

¹³ IBID., 1968, I, blz. 66.

¹⁴ Bij voorbeeld de urn uit Aalter-Oostergem, graf 17 : DESITTERE, 1968, II, fig. 83, 1 en I, blz. 138.

¹⁵ DE LOË, 1898, blz. 7, Pl. I. IBID., 1931, blz. 139, fig. 62. MARIËN, 1952, blz. 258-259, afb. 241; het urnenveld wordt algemeen geplaatst tussen 800 en 650 voor Chr. (Biez) DEHN, 1936, blz. 7, afb. 4 (Wintersdorf).

¹⁶ DE LAET-MARIËN, 1950, blz. 323-324, fig. 7; blz. 329-330, fig. 13 (Lommel-Kattenbosch). BEEX-ROOSENS, 1967, blz. 52-54, afb. 14, 1 (Achel-Pastoorsbos).

¹⁷ DESITTERE, 1968, II, fig. 55, 6 en I, blz. 127 (Swalmen). MARIËN, 1952, fig. 231 (Bergeijk). BEEX, 1960, foto III (Vlodrop). DESITTERE, 1968, II, fig. 42, 11 en I, blz. 120 (Best). DEHN, *Laufeld*, blz. 12-13, afb. 10, 55 d en Taf. 2, 6 (Laufeld). STAMPFUSS, 1943, Taf. 11; cfr. blz. 71 (Kalbeck).

¹⁸ DESITTERE, 1968, I, blz. 12 en 14.

¹⁹ BEEX-ROOSENS, 1967, afb. 13, 6; cfr. blz. 25. DESITTERE, 1968, II, fig. 73, 5 en I, blz. 45 en 134 : Ha-B/C (Achel, graf 50). VANDERHOEVEN, 1958, blz. 179-180, afb. 13, 2 (Rekem, graf 11). MERTENS, 1951, blz. 18-19, afb. 29 (Aarschot-Langdorp). STROOBANT, 1937, afb. II (Zandhoven).

²⁰ DESITTERE, 1968, II, fig. 60, 2 en I, blz. 127 : Ha-B (Riethoven). DE LAET e.a., *Massemen*, 1958, II, blz. 29-30, fig. 28 (Massemen).

Bekers

Het bekertje 2 uit graf 4 is verwant aan of gedevolueerd uit de vormen die M. Desittere in zijn groepen A-F kon onderbrengen ⁽²¹⁾. Een gelijkaardig exemplaar was aanwezig in graf 2 te Aarschot-Langdorp ⁽²²⁾; het werd hier Ha-C/D gedateerd. Deze vorm kwam ook voor te Angre, hier echter in een Le Tène-milieu ⁽²³⁾.

Het trechterhalsbekertje 2 uit graf 5 is onder te brengen in M. Desittere's groep A; bij E. Vogt vonden wij het terug in de Reihe II b ⁽²⁴⁾. Veelvuldig komt dit type vanaf het einde van Ha-A voor in Zuid-Duitsland en Zwitserland. De uitstaande hals en het afgerond onderdeel worden aangezien als elementen voor een datering in Ha-B, althans in die gebieden ⁽²⁵⁾. De scherf 3 uit graf 3 is afkomstig van een gelijkaardig bekertje. Hoewel dit type niet zeldzaam is in onze gewesten zou het kunnen gaan om importstukken. De datering in Ha-B wordt ook voor onze streken aanvaard ⁽²⁶⁾.

Het kleine bekertje 5 uit graf 8 kan men vergelijken met enkele potjes uit Zandhoven, Goirle, Riethoven en Court-Saint-Etienne ⁽²⁷⁾.

Bij deze reeks rangschikken wij eveneens het bijpotje 3 uit graf 5. Het is best te vergelijken met bekers uit Merken (bij Düren), graf 19. Ze zijn verwant aan brede bekers uit de Laufeldgroep ⁽²⁸⁾. Het aanbrengen van vertikale kerfjes op de rand is een regelmatig voorkomende versiering op het noordwestelijk urnenveldenaardewerk in Ha-B/C ⁽²⁹⁾.

Geeorde tassen

De zes hemisferische geeorde tassen uit Borsbeek (graven 1, 4; 2, 5; 4, 3; 6, 2; 8, 2-3) behoren tot een type dat enkel in de noordwestelijke urnenveldengroepen schijnt voor te komen. De vindplaatsen zijn te talrijk om hier op te noemen. Meestal worden deze tassen binnen het kader van de Ha-B-fase

²¹ DESITTERE, 1968, I, blz. 34-36 en II, fig. IV a-f.

²² MERTENS, 1951, blz. 6-7, afb. 5, 3.

²³ MARIËN, 1961, blz. 188, fig. 73; cfr. blz. 194.

²⁴ DESITTERE, 1968, I, blz. 35 en II, fig. IV, 1 a. VOGT, 1930, blz. 36-39.

²⁵ VOGT, 1930, blz. 38. KIMMIG, 1940, blz. 80. DESITTERE, 1968, I, blz. 69.

²⁶ In onze streken vinden wij dit type o.a. te Temse-Veldmolenwijk (DESITTERE, 1968, II, fig. 96, 7 en I, blz. 69 en 141 : Ha-B). en Court-Saint-Etienne (MARIËN, 1958, fig. 29, 50 en blz. 161, nr. 50; fig. 29, 55 en blz. 180 : Ha-B; fig. 29, 56 en blz. 180-181 : Ha-B).

²⁷ STROOBANT, 1937, Pl. I (Zandhoven). VERWERS, 1966, blz. 40, fig. 7, 54 (Goirle). MARIËN, 1958, fig. 34, 63 en blz. 183 : Ha-C (Court-Saint-Etienne). DESITTERE, 1968, II, fig. 60, 2 en I, blz. 127 (Riethoven).

²⁸ VON USLAR, 1950, blz. 30-31, 38; afb. 3, 5. DEHN, Laufeld, blz. 19. JOACHIM, 1968, blz. 23-24.

²⁹ DESITTERE, 1968, I, blz. 37-38.

gedateerd. Hun aanwezigheid is echter niet uit te sluiten in Ha-C, zoals blijkt uit grafvondsten te Saint-Vincent, graven 14, 38 en 33 ⁽³⁰⁾. Ze zijn hier echter kleiner of lager van vorm. In de Duitse urnenvelden langs de Midden-Rijn lijkt dit type niet aanwezig te zijn; wel vinden wij daar hemisferische napjes, doch zonder oor ⁽³¹⁾.

Even talrijk zijn de geoorde tassen met vlakke bodem, zoals deze uit graf 10. Het verspreidingsgebied is echter veel groter. In de Zuid-Duitse en Zwitserse urnenvelden komen ze hoofdzakelijk voor in de Ha-A-fase en verdwijnen ze tegen het einde van Ha-B ⁽³²⁾. Uit het onderzoek van de talrijke grafvondsten uit de noordwestelijke groepen blijkt dat ze in onze streken slechts sporadisch voorkomen in Ha-B; hun zwaartepunt ligt bij ons echter eerder in Ha-C.

Typisch voor de noordwestelijke groepen zijn de geoorde tassen of bekers 6 uit graf 2 en 4 uit graf 8. Parallellen vinden wij onder andere te Temse-Veldmolenwijk, Goirle, Riethoven en Aarschot-Langdorp ⁽³³⁾. Versieringselementen zoals de kartelrand en vertikale kerflijntjes op rand en buikknik zijn typisch voor onze gebieden ⁽³⁴⁾. De algemeen aanvaarde datering voor dit type is Ha-B ⁽³⁵⁾.

Metalen voorwerpen

Het enige graf dat metalen objecten bevatte was graf 10 : een gouden ringetje, een fragment van een armband en een dun gouden plaatje.

Belangrijk is hier het met bladgoud beklede ringetje. De nomenclatuur van dit voorwerp is afwisselend : haarring, oorring en ringmunt. Het wordt voornamelijk gedateerd in de *Dowris Phase* van de Ierse Bronstijd. In de continentale chronologie betekent dit : Ha-C tot begin La Tène ⁽³⁶⁾. Gelijkaardige ringetjes werden opgegraven te Herstal en in de grotten van Han ⁽³⁷⁾.

³⁰ MARIËN, 1964, blz. 36-37, fig. 16-17; blz. 40-41, fig. 19-20; blz. 62-63, fig. 42. Cfr. DESITTERE, 1966, blz. 222.

³¹ Zie bij voorbeeld : ASCHEMEYER, 1966, Taf. 9, 3; 18, 3; 28, 3 b. VON USLAR, 1950, afb. 9, 3.

³² KIMMIG, 1940, blz. 63-64, 85.

³³ DESITTERE, 1968, II, fig. 95, 4 en I, blz. 69 en 141 : Ha-B (Temse). VERWERS, 1966, blz. 38, fig. 5, 13 a; cfr. blz. 42 en 45 : Ha-B. Cfr. DESITTERE, 1968, II, fig. 48, 2 en I, blz. 38 en 122 : Ha-B (Goirle). EVELEYN, 1910, blz. 38-39, nr. 3 en 11; cfr. afb. XVI, 3 en 11 (Riethoven). MERTENS, 1951, blz. 7-8, afb. 7, 7 (Aarschot).

³⁴ DESITTERE, 1968, I, blz. 37-38.

³⁵ DESITTERE, 1966, blz. 223.

³⁶ EOGAN, 1964, blz. 272; blz. 303, fig. 15, 4-6 en blz. 304; cfr. blz. 324-325. HARTMANN, 1970, blz. 22-31; Taf. 14; cfr. Tabel 5.

³⁷ In het urnenveld te Herstal (Pré Wigier) werden in 1964-65 twee exemplaren gevonden (inlichting MME LECERF-ALENUS, waarvoor onze hartelijke dank). MARIËN-VAN HAECKE, 1965, afb. 7 (Han).

2. CHRONOLOGIE

Het zou te gevaarlijk zijn diepgaande beschouwingen te wijden over de chronologie, de ontwikkeling en de horizontaalstratigrafie van het urnenveld te Borsbeek.

Uit de behandeling van het grafmateriaal blijkt nochtans dat de meerderheid van de graven met grafgraven in de periode Ha-B/C mag geplaatst worden. De grafensembles 3, 5, 8 en 9 kunnen wij met zekerheid in Ha-B/C dateren. Bij deze groep voegen wij dan ook de graven 1 en 2, die reeds eerder door M. Desittere in die periode konden ondergebracht worden (³⁸). Ook graf 4, zo menen wij althans, kunnen wij in Ha-B/C plaatsen; voor deze tijdsbepaling lijkt ons de urn 1 meer doorslaggevend, dan wel het bekertje 2, waarvan een uitsluitend late datering niet bewezen is.

Jonger dan de vorige graven zijn de bijzettingen 6 en 7, waarvan een datering vanaf Ha-C op basis van de beide randloze urnen mij zeker lijkt. Een tijdsbepaling voor graf 10 vanaf Ha-C mag op basis van het ringetje 2 eveneens aanvaard worden.

3. GRAFSTRUKTUUR EN GRAFRITUS

Over de grafstructuur is praktisch niets bekend. De opgravers vermelden in hun nota's slechts dat het telkens ging om kuiltjes of vlekken. Ging het om eenvoudige vlakgraven? Waren de bijzettingen bedekt door een heuveltje? Waren er perifere structuren? Al vragen waarop geen antwoord meer mogelijk is.

Wat de grafritus betreft zijn wij iets beter ingelicht. Zeker is dat het telkens gaat om crematiegraven. De nota's van de opgravers laten op dit punt geen twijfel bestaan. In de graven met bijgaven zijn de verbrande beenderen in de urn gedeponneerd. In 5 gevallen (graven 1, 2, 4, 5, 8) werden de crematieresten in de urn afgedekt door één of meer bijpotjes. In graf 6 bevond zich een bekierscherf tussen de beenderen. Ook graf 3 hield een bekierscherf in, doch de ligging daarvan is niet meer bekend. In het urnloze graf 10 waren de bijgaven naast de crematie neergelegd.

Geen enkele van de bijgaven uit aardewerk vertoont sporen van verbranding, behalve dan de scherfjes 3 uit graf 9. Het is echter de vraag of deze soms niet toevallig in het graf terechtgekomen zijn. In ieder geval verbrand is het fragment van de bronzen armband 4 uit graf 10.

Dit graf 10 is trouwens nog belangrijk om een andere reden. Het is tot nog toe het enige graf uit Borsbeek waarin metalen bijgaven werden gevonden.

³⁸ DESITTERE, 1966, blz. 223.

Men heeft reeds meermaals vastgesteld dat in urnloze graven een kleine beker of geoorde tas de asurn vervangt en dat juist in deze graven metalen voorwerpen voorkomen ⁽³⁹⁾.

Hoewel er 21 crematiegraven zijn bekwamen wij van de opgravers slechts 11 hoeveelheden gekreemde beenderresten. Uit het antropologisch onderzoek blijkt dat het in 5 gevallen gaat om jonge individu's of om kinderen (graven 3, 4, 7, 8, 9). In graf 5 werd een vrouw bijgezet die de ouderdom van 45-50 jaar bereikt had en graf 6 bevatte de stoffelijke resten van een jonge doch reeds volwassen vrouw. Ondanks de relatieve waarde van dit antropologisch onderzoek, gezien het geringe aantal onderzochte resten, is het overwicht van jonge individu's en vrouwen toch opvallend.

Slechts uit drie graven, die geen bijgaven bevatten, werden de beenderresten onderzocht, namelijk uit graven 18, 19 en 20. Het spreekt voor zichzelf dat dit aantal te klein is om besluiten te trekken aangaande de verhouding tussen het geslacht van de overledene en de rijkdom aan bijgaven. Bovendien blijkt uit het onderzoek dat de beenderresten uit deze drie graven van eenzelfde mannelijk individu zouden zijn. Wij herinneren er wel even aan dat deze graven naast het Merovingische graf XXV lagen. Gezien de dubieuze opgravingsmethode mogen wij hieruit geen besluiten trekken. Het is steeds mogelijk dat de beenderresten na de opgraving vermengd werden. Nochtans moeten wij er rekening mee houden dat, gelet op de nabijheid van het Merovingische graf XXV, deze graven evengoed prehistorisch als Merovingisch zouden kunnen zijn. De crematieritus was tijdens de Merovingische periode in Noord-België nog steeds in zwang ⁽⁴⁰⁾. In Borsbeek zelf bevatte het Merovingische graf XVI eveneens crematierestten ⁽⁴¹⁾. Deze restrictie geldt ook voor de graven 11, 12, 13, 14, 15, 16 en 17, alle zonder bijgaven. Slechts een verder archeologisch onderzoek te Borsbeek zou hierin enig licht kunnen brengen. Gelet op de moderne bebouwing boven het urnenveld en het Merovingische grafveld is dit voorlopig niet mogelijk.

B. Het materiaal uit de afvalkuilen

Gezien het heterogene en fragmentaire karakter van de inhoud van deze kuilen, geven wij de voorkeur aan een bespreking van de vondsten per kuil.

³⁹ DESITTERE, 1968, I, blz. 28-29, 58, 71.

⁴⁰ H. ROOSENS, *Quelques particularités des cimetières mérovingiens du nord de la Belgique*, Arch. Belg. 108, Brussel, 1968, blz. 10-12.

⁴¹ G. DE BOE, Arch. Belg. 120, Brussel, 1970, blz. 27 en 102.

1. KUIL 22

De urn of urnachtige beker behoort tot een type dat men regelmatig aantreft in de Kempense en de Neder-Rijnse urnenvelden. Parallellen vond men onder andere te Wijchen, Valkenswaard, Goirle, Niederpleis en Gladbeck (⁴²). De algemene datering lijkt Ha-B te zijn, doch zoals uit vondsten te Niederpleis en Wommelgem blijkt, kan deze vorm ook nog later voorkomen (⁴³).

Eveneens een Ha-B vorm is de grote amfoorachtige urn 3, zoals blijkt uit grafvondsten te Aalter-Oostergem, Best, Goirle, en Court-Saint-Etienne (⁴⁴) Kanneluurbundels, die onder het oor doorlopen, maken deel uit van de normale versieringswijze op dit type (⁴⁵).

De scherven van beker 2 sluiten aan bij aardewerk uit het Antwerpse (Oelegem, Wijnegem, Halle) en uit Mainz-Weisenau (⁴⁶). De datering zou gaan van laat La Tène tot in de eerste helft Iste eeuw na Chr. Deze scherven zijn dan ook een element voor de datering van kuil 22 vanaf laat La Tène.

Tenslotte is er nog de scherf van de kelkbeker of eierpotje 5, een type dat vooral aangetroffen wordt langs Midden- en Neder-Rijn en in de Kempense urnenvelden vanaf Ha-C (⁴⁷).

2. KUILEN 23 EN 24

Het materiaal uit deze kuilen is te fragmentair om een tijdsbepaling toe te laten.

⁴² MODDERMAN, 1951, blz. 43, afb. 6, 7, cfr. blz. 44 (Wijchen). DESITTERE, 1968, II, fig. 63, 6 en I, blz. 128 : Ha-B (Valkenswaard). IBID., 1968, II, fig. 50, 5 en I, blz. 123 : Ha-B (Goirle). VON USLAR, 1950, graf 2; blz. 47, afb. 12, 3; cfr. blz. 53 : vanaf Ha-C (Niederpleis). ASCHEMEYER, 1966, Taf. 32, 5 (Gladbeck).

⁴³ VON USLAR, 1950, blz. 53 (Niederpleis). FREMAULT, 1969, blz. 15, 1 en afb. 10, B 1; cfr. blz. 54 : algemene datering : vroeg La Tène (Wommelgem).

⁴⁴ DESITTERE, 1968, II, fig. 84, 1 en I, blz. 66 en 138 : Ha-B (Aalter-Oostergem). IBID., 1968, II, fig. 43, 8 en I, blz. 45 en 120 : Ha-B (Best). VERWERS, 1966, blz. 45, fig. 10, 45 : Ha-B; blz. 41, fig. 7, 57 en blz. 45 : Ha-B; blz. 38, fig. 5, 7 a en blz. 45 : Ha-B (Goirle). MARIËN, 1958, blz. 178-180, fig. 35, 53-54; cfr. blz. 191 : Ha-B. DESITTERE, 1968, II, fig. 101, 6; fig. 100, 1 en I, blz. 73-74 en 144 : Ha-B/C en Ha-B (Court-Saint-Etienne).

⁴⁵ DESITTERE, 1968, I, blz. 45 en nota's 280-281.

⁴⁶ FREMAULT, 1969, afb. 24, B 9; 27, B 1; 29, 8; 20, 15; 30, 29; 33, 83; 35, 5 en 7; 37, 33, 39 en 43; 38, 50 en 59; 43, 28 en 33; cfr. blz. 54 : datering tussen laat La Tène en einde Iste eeuw v. Chr. ELMA HEINZEL, *Zur Kelto-römischen Siedlung von Mainz-Weisenau*, Mainz. Zeitschr. 66, 1971, blz. 170, afb. 2 c, type H d 1; cfr. blz. 167 : datering type H d : augusteïsch of vroeg-tiberisch.

⁴⁷ KERSTEN, 1948, blz. 32-33, afb. 8. MODDERMAN, 1951, blz. 40-41. STAMPFUSS, 1943, blz. 84. VON USLAR, 1950, blz. 55.

3. KUIL 25

Het schervenmateriaal moet ontegensprekelijk in de La Tène-periode gedateerd worden. De kamversiering op de schaal met geknikte rand is een element voor een datering in de late La Tène-periode⁽⁴⁸⁾. Het bekerfragment daarentegen kan in vergelijking met vondsten te Lommel-Kattenbosch (noordelijk grafveld, 46) en Heffen en kan in La Tène I geplaatst worden⁽⁴⁹⁾. De algemene datering van de kuil is op de basis van de schaal natuurlijk laat La Tène.

⁴⁸ VAN DOORSELAER, 1964, blz. 83-85, fig. 20. DE LAET-MARIËN, 1950, blz. 358-362. MARIËN, 1961, blz. 145-146, 171. DE LAET-GLASBERGEN, 1959, blz. 185. MARIËN, 1970, blz. 228.

⁴⁹ DE LAET-MARIËN, 1950, blz. 340, fig. 23 (Lommel). VAN DOORSELAER, 1964, blz. 44-46, nrs. 35-38, fig. 10 (Heffen).

V. NABESCHOUWINGEN

De ontdekkingen van de heren A. Goosens, F. Van Calster en G. Mees hebben ontegensprekelijk belangrijk archeologisch materiaal aan het licht gebracht. Gelet op de keramische inhoud van de graven behoren deze tot de rijkste die uit de urnenveldenkultuur in onze streken bekend zijn. Zoals uit de studie van het aardewerk gebleken is, is het urnenveld van Borsbeek in gebruik genomen in de periode Ha-B/C — waarschijnlijk vanaf Ha-B — en beslaat de ganse Ha-C-fase. Het is niet uitgesloten dat enkele graven, namelijk 6, 7 en 10 nog in het begin van Ha-D zouden te dateren zijn. Eveneens voortgaande op het aardewerk kan men het urnenveld van Borsbeek inschakelen in het kulturele milieu van de Kempense urnenvelden, evenwel met een restrictie. De ligging aan de rand van het Kempense gebied mag laten veronderstellen dat de urnenveldengemeenschap invloeden heeft ondergaan van buitenuit, namelijk van andere urnenveldengroepen. Wij vermelden hier slechts de zogenaamde Vlaamse groep uit de Scheldebekken. Het gezamenlijk materiaal uit Borsbeek sluit aan bij het materiaal dat wij uit de Kempense urnenvelden kennen, doch is minder homogeen dan deze laatste. Om deze redenen is het beter het urnenveld van Borsbeek niet alleen in een geografische overgangszone te situeren, maar ook — en dit om chronologische redenen — in de overgangsperiode tussen de late Bronstijd en de zogenaamde vroege IJzertijd.

Uit de rijkdom van een bevolkingsgemeenschap, die in dit geval weer- spiegeld is in de rijkdom aan funeraire bijgaven, kan afgeleid worden dat de nederzetting te Borsbeek niet zonder belang moet geweest zijn. De ontwikkeling en de bloei van een primitieve nederzetting kunnen afhankelijk zijn van velerlei factoren. De meest logische verklaring lijkt ons in dit geval nochtans de nabijheid van een handelsroute over land of te water. Wij denken in de eerste plaats aan de dichtsbijgelegen waterweg, namelijk de Schelde. Hoe hypothetisch dit alles ook moge wezen — de prehistorische nederzetting van Borsbeek is immers niet bekend — het kan de aanwezigheid van vreemde elementen, zoals het gouden ringetje (graf 10) en het trechterhalsbekertje (graf 5) verklaren.

Tenslotte wensen wij nog even de aandacht te vestigen op de latere ontwikkeling van de bijzettingzone. Uit de La Tène-periode vinden wij op de site enkele afvalkuilen, die mogelijk een aanduiding zijn voor een nabije aanwezigheid van een La Tène-nederzetting. Later nog, in de Merovingische periode werd de zone opnieuw als begraafplaats in gebruik genomen.

VI. BIBLIOGRAFIE

- ASCHEMEYER, 1966 – H. ASCHEMEYER, *Die Gräber der jüngeren Bronzezeit im westlichen Westfalen, Bodenaltertümer Westfalens* 9, Münster, 1966.
- BEEEX, 1960 – G. BEEEX, *De Urnenveldenkultuur in de Kempen*, Publik. Prov. Gallo-Rom. Museum Tongeren 3, Tongeren, 1960.
- BEEEX-ROOSENS, 1967 – G. BEEEX-H. ROOSENS, *Een Urnenveld te Achel-Pastoorsbos*, Arch. Belg. 96, Brussel, 1967.
- DEHN, Laufeld – W. DEHN, *Ein Gräberfeld der älteren Eisenzeit von Laufeld, Trier. Zeitschr.* 11, 1936, Beiheft, blz. 1-49.
- DEHN, 1936 – W. DEHN, *Ein Grabhügelfeld bei Winterdorf a.d. Sauer. Grabfunde der Urnenfelderzeit (HzA), der späten Hallstattzeit und der älteren La Tènezeit*, Trier. Zeitschr. 11, 1936, blz. 1-45.
- DE LAET-GLASBERGEN, 1959 – S. J. DE LAET-W. GLASBERGEN, *De Voorgeschiedenis der Lage Landen*, Brussel, 1959.
- DE LAET-MARIËN, 1950 – S. J. DE LAET-M.-E. MARIËN, *La nécropole de Lommel-Kattenbosch*, L'Ant. Class. 19, 1950, blz. 309-363 (= Arch. Belg. 2, Brussel, 1950).
- DE LAET e.a., 1958 – S. J. DE LAET-J. A. E. NENQUIN-PAULE SPITAELS, *Contributions à l'étude de la civilisation des champs d'urnes en Flandre*, Diss. Arch. Gandenses 4, Brugge, 1958.
- DE LAET e.a., Massemen – S. J. DE LAET-J. A. E. NENQUIN-P. SPITAELS-A. VAN DOORSELAER, *Nieuwe oudheidkundige opgravingen en vondsten in Oostvlaanderen, I. Het Urnenveld van Massemen*, Kult. Jaarb. prov. Oostvlaanderen 12, 1958, II, blz. 6-37.
- DE LOË, 1898 – A. DE LOË, *Fouille d'un cimetière du premier âge du fer à Biez (Brabant)*, Ann. Soc. d'Arch. Bruxelles 12, 1898, 57-67.
- DE LOË, 1931 – A. DE LOË, *La Belgique Ancienne. Catalogue descriptif et raisonné. II. Les Ages du Métal*, Brussel, 1931.
- DESITTERE-GOOSSENS, 1966 – M. DESITTERE-A. GOOSSENS, *Twee uitzonderlijke graven van de Urnenveldenkultuur uit Borsbeek*, Helinium 6, 1966, nlz. 218-223.
- DESITTERE, 1968 – M. DESITTERE, *De Urnenveldenkultuur in het gebied tussen Neder-Rijn en Noordzee (Periodes HaA en B)*, Diss. Arch. Gandenses 11, 2 vols., Brugge, 1968.
- EOGAN, 1964 – G. EOGAN, *The Later Bronze Age in Ireland in the Light of Recent Research*, Proc. Prehist. Soc. N.S. 30, 1964, blz. 268-351.
- EVELEYN, 1910 – M. A. EVELEYN, *Opgraving van een urnenveld bij Riethoven*, Oudheidk. Mededelingen 4, 1910, blz. 81-87.
- FREMAULT, 1969 – Y. FREMAULT, *Nederzettingssporen uit de IJzertijd in het Antwerpse. Verzameling A. Goossens (Borgerhout)*, Oudheidk. Repertoria uitgegeven door het Nat. Centrum Oudheidk. Navorsingen België, reeks B, 4, Brussel, 1969.
- GENSEN, 1963 – R. GENSEN, *Typengruppen in der jungbronzezeitlichen und eisenzeitlichen Keramik zwischen Niederrhein und Weser*, Germania 41, 1963, blz. 243-259.

- HARTMANN, 1970 – A. HARTMANN, *Prähistorische Goldfunde aus Europa. Spektralanalytische Untersuchungen und deren Auswertung, Studien zu den Anfängen der Metallurgie* 3, Berlin, 1970.
- JOACHIM, 1968 – H.-E. JOACHIM, *Die Hunsrück-Eifel-Kultur am Mittelrhein, Beiheft der Bonn. Jahrb.* 29, 1968.
- KERSTEN, 1948 – W. KERSTEN, *Die niederrheinische Grabhügelkultur, Bonn. Jahrb.* 148, 1948, blz. 5-80.
- KIMMIG, 1940 – W. KIMMIG, *Die Urnenfelderkultur in Baden untersucht auf Grund der Gräberkunde, Römisch-Germ. Forschungen* 14, Berlin, 1940.
- MARIËN, 1952 – M.-E. MARIËN, *Oud-België, van de eerste landbouwers tot de komst van Caesar, Antwerpen*, 1952.
- MARIËN, 1958 – M.-E. MARIËN, *Trouvailles du Champ d'Urnes et des Tombelles hallstattiennes de Court-Saint-Etienne, Monographies d'Arch. Nat.* 1, Brussel, 1958.
- MARIËN, 1961 – M.-E. MARIËN, *La période de La Tène en Belgique. Le groupe de la Haine, Monographies d'Arch. Nat.* 2, Brussel, 1961.
- MARIËN, 1964 – M.-E. MARIËN, *La nécropole à tombelles de Saint-Vincent, Monographies d'Arch. Nat.* 3, Brussel, 1964.
- MARIËN, 1970 – M.-E. MARIËN, *Le Trou de l'Ambre au Bois de Wérimont, Eprave, Monographies d'Arch. Nat.* 4, Brussel, 1970.
- MARIËN-VAN HAECKE, 1965 – M.-E. MARIËN-L. VAN HAECKE, *Nouvelles découvertes à la grotte de Han, Brussel*, 1965.
- MERTENS, 1951 – J. MERTENS, *Een urnengrafveld te Aarschot-Langdorp (Brabant), Arch. Belg.* 5, Brussel, 1951.
- MODDERMAN, 1951 – P. J. R. MODDERMAN, *Het oudheidkundig onderzoek van de oude woongronden in het land van Maas en Waal, Oudheidk. Mededelingen N.R.* 32, 1951, blz. 25-61.
- ROOSENS-BEEX, 1960 – H. ROOSENS-G. BEEX, *Onderzoek van het Urnenveld op de „Roosen” te Neerpelt in 1959, Arch. Belg.* 48, Brussel, 1960.
- ROOSENS-BEEX, 1961 – H. ROOSENS-G. BEEX, *De opgravingen in het Urnenveld „De Roosen” te Neerpelt in 1960, Het Oude Land van Loon* 16, 1961 (= *Arch. Belg.* 58, Brussel, 1961).
- ROOSENS-BEEX, 1962 – H. ROOSENS-G. BEEX, *Het onderzoek van het Urnenveld „De Roosen” te Neerpelt in 1961, Arch. Belg.* 65, Brussel, 1962.
- ROOSENS e.a., 1963 – H. ROOSENS-G. BEEX - P. BONENFANT, *Een Urnenveld te Grote-Brogel, Arch. Belg.* 67, Brussel, 1963.
- STAMPFUSS, 1943 – R. STAMPFUSS, *Das Hügelgräberfeld Kalbeck, Kr. Kleve, Quellen-schr. z. westdeutschen Vor- und Frühgesch.* 5, Leipzig, 1943 (anastatische herdruk Duisburg-Hamborn, 1971).
- STAMPFUSS, 1961 – R. STAMPFUSS, *Ausgrabungen im Landkreis Dinslaken, Bonn. Jahrb.* 161, 1961, blz. 280-307.

- STROOBANT, 1937 – L. STROOBANT, *Het brandgravenveld te Zandhoven*, *Oudheid en Kunst* 28, 1937, blz. 79-87.
- VANDERHOEVEN, 1958 – M. VANDERHOEVEN, *Een Urnengrafveld te Rekem*, *Limburg* 37, 1958, blz. 163-185.
- VAN DOORSELAER, 1964 – A. VAN DOORSELAER, *Nederzettingssporen uit de La Tène-tijd te Heffen (Antwerpen)*, *Hand. Koninkl. Kring voor Oudheidk., Letteren en Kunst van Mechelen* 68, 1964, blz. 23-91 (= *Arch. Belg.* 84, Brussel, 1965).
- VERWERS, 1966 – G. J. VERWERS, *A Late Bronze Age/Early Iron Age Urnfield at Goirle*, *Prov. Noord-Brabant, Anal. Praehist. Leidensia* 2, 1966, blz. 33-48.
- VOGT, 1930 – E. VOGT, *Die spätbronzezeitliche Keramik der Schweiz und ihre Chronologie*, *Denkschriften der schweizerischen Naturforschenden Gesellschaft* 66, 1, Zurich, 1930.
- VON USLAR, 1950 – R. VON USLAR, *Neue hallstattzeitliche Urnengräber am Niederrhein*, *Bonn. Jahrb.* 150, 1950, blz. 27-62.

VII. LIJST DER AFBEELDINGEN

- Afb. 1 – Situatiekaart – Carte de situation.
Afb. 2 – Ligging der graven en kuilen – Situation des tombes et des fosses.
Afb. 3 – Graf 3 – La tombe 3.
Afb. 4 – Graf 4 – La tombe 4.
Afb. 5 – Graf 5 – La tombe 5.
Afb. 6 – Graf 6 – La tombe 6.
Afb. 7 – Graf 7 – La tombe 7.
Afb. 8 – Graf 8 – La tombe 8.
Afb. 9 – Graf 9 – La tombe 9.
Afb. 10 – Graf 10 – La tombe 10.
Afb. 11 – Kuil 22 – La fosse 22.
Afb. 12 – Kuil 23 – La fosse 23.
Afb. 13 – Kuil 24 – La fosse 24.
Afb. 14 – Kuil 25 – La fosse 25.

RESUMÉ

UN CIMETIERE EN CHAMP D'URNES A BORSBEEK

En 1965-66, 21 tombes d'un Champ d'Urnes et 43 tombes mérovingiennes furent découvertes à Borsbeek, par MM. F. Van Calster, G. Mees et A. Goossens. Une partie du cimetière mérovingien fut fouillée par le Service National des Fouilles. Grâce à l'obligeance des inventeurs la plus grande partie du matériel préhistorique peut être présentée ici. Les tombes n° 1 et 2 furent déjà publiées en 1966 par M. Desittere et A. Goossens. A la fouille si défectueuse pratiquée par les inventeurs est dû le peu d'éléments précis concernant la structure des tombes. Il est certain qu'il s'agit toujours de petites fosses creusées dans le sable limoneux. Celles-ci contenaient le mobilier et les ossements calcinés.

Dans les tombes n° 1 à 9 les ossements incinérés furent déposés dans la grande urne; celle-ci était souvent accompagnée d'un seul ou de plusieurs gobelets ou tasses. Aucun des vases n'avait subi l'action du feu du bûcher. Seule la tombe n° 10, unique à contenir des objets métalliques, a fourni un fragment de bracelet en bronze déformé par le feu; une petite tasse ansée y remplaçait l'urne. Les tombes n° 11 à 21 ne contenaient que des ossements calcinés.

La richesse du mobilier funéraire varie d'une tombe à l'autre. Les tombes n° 1 (6 vases), 2 (7 vases) et 8 (6 vases) se classent parmi les plus importantes appartenant au groupe nord-ouest de la civilisation des Champs d'Urnes. L'examen des 11 dépôts d'ossements calcinés que nous avons reçus des fouilleurs a démontré qu'il s'agit surtout d'individus jeunes et féminins. Malheureusement ce nombre d'incinérations examinées est trop réduit pour en tirer une conclusion valable sur la relation entre la richesse du mobilier funéraire et le sexe du défunt.

La chronologie du Champ d'Urnes de Borsbeek reste très vague, comme c'est souvent le cas pour cette civilisation. Selon la céramique, les tombes n° 1, 2, 3, 5 et 8 peuvent être datées dans la période Ha-B (fin) et Ha-C. Les tombes 6, 7 et 10 semblent être plus récentes et il n'est pas impossible qu'elles appartiennent encore à la période Ha-D. Les tombes sans mobilier funéraire sont difficiles à dater. En effet, à cause de la présence de tombes mérovingiennes parmi les tombes préhistoriques, les petites fosses à „incinération libre” pourraient être aussi bien mérovingiennes que préhistoriques, pour la simple raison que le rite de l'incinération fut encore pratiqué dans le Nord de la Belgique pendant la période mérovingienne. La datation du Champ d'Urnes

entre la fin de l'Âge du Bronze tardif et le début de l'Âge du Fer prouve qu'il s'agit d'un cimetière de transition. Nous retrouvons également un élément de transition dans sa situation géographique en bordure de la Campine. L'ensemble du matériel archéologique présente un caractère nettement moins homogène que celui des autres Champs d'Urnes du groupe campinien.

Le développement du site de Borsbeek au cours des siècles se présente de la façon suivante : 4 fosses à détritits (n° 22 à 25) appartiennent à la période de La Tène, témoins hypothétiques d'un habitat installé dans les environs. A l'époque mérovingienne le site fut à nouveau utilisé comme cimetière.

BIJLAGE

ONDERZOEK VAN DE GEKREMEERDE BEENDERRESTEN UIT HET URNENVELD VAN BORSBEEK

door Dr. Med. P. JANSSENS

GRAF 3

De totale hoeveelheid beenderen bedraagt amper 75 gr. Grootste fragment : 56 mm. Het gaat om zeer dunne fragmenten. De platte schedelbeenderen vertonen overal een openstaande naad. Stukjes van de beide zeer kleine rotsbeenderen alsook van zeer dunne diafysen wijzen erop dat het hier gaat om de resten van een jong kind.

GRAF 4

Ongeveer 950 gr gekreemde beenderen. Grootste fragment : 61 mm. Van de schedel vielen ons de vele dunne fragmenten op waarvan de sutura op geen enkele plaats sporen van vergroeiing vertoonde. Opvallend was een gedeelte van een bovenkaak met alveolen, waarvan het definitief gebit reeds uitgekomen was. De diafysen bezaten een dunne beenderwand en de epifysen vertoonden menigvuldige sporen van groeischijven. De linker knieschijf was nog volledig ongeschonden en bezat een geringe hoogte. Het gaat om de resten van een kind, omstreeks of in de puberteit. Waarschijnlijk lag het lichaam tijdens de crematie boven op de brandstapel.

GRAF 5

De hoeveelheid beenderen bedraagt ongeveer 2035 gr. Grootste fragment : 77 mm. Van de schedel zijn er vele platte dunne stukken waarvan de naden op vele plaatsen gesloten zijn. De beide rotsbeenderen zijn klein. Opvallend waren een stuk van een linkeroogkuil met stompe rand en een deel van een kleine sinus frontalis, een rechter processus muscularis mandibulae met zeer fijne structuur, fragmenten van de maxilla en de mandibula met de alveolen en vele tandwortels waarvan zelfs de afzonderlijke wortels goed bewaard waren. Onder de vele stukken diafysen bevond zich een groot fragment van de radius of de ulna, zeer gracieel van bouw. De wand was overal zeer dun. Aan de epifysen waren nergens resten van groeischijven te vinden; enkele ervan konden wij herkennen als de distale van een ulna en van een rechter fibula, alsook de kop van een metatarsaal I. Vermelden wij nog delen van een trochlea tali, van een humeruskop, van een kleine pan van het linkerschouderblad en vele wervellichamen, waarvan discrete tekens van spondylarthrose onder de vorm van kleine osteofieten zichtbaar zijn. Opvallend was ook het verschil in de graad van verbranding van de beenderen. Wat het geslacht betreft mogen wij hier aannemen dat het gaat om de resten van een vrouw. Aan de hand van de elementen voor het bepalen van de ouderdom mogen wij zeggen dat deze vrouw ongeveer 40 jaar oud was. Een fragment van een pubisbeen, dat nog één van de facetten van de symphysis omvatte, kon aangezien worden als behorend tot het stadium 9 van

de modificaties volgens Todd ⁽⁵⁰⁾. Dit wijst op een leeftijd van 45-50 jaar, ouderdom die wel wat vroeger wordt geplaatst door Brooks en Ahmed ⁽⁵⁰⁾. Waarschijnlijk gebeurde de crematie terwijl het lichaam bedekt was door de brandstapel.

GRAF 6

Deze 710 gr. beenderfragmenten waarvan het grootste amper 48 mm meet, vertonen weinig opvallende anatomisch-specifieke elementen. De platte schedelstukken zijn dun en de naden staan volledig open. Hiertussen lag het linkerrotsbeen. De diafysestukken zijn dun; nergens werden er resten van groeischijven waargenomen. Er werden geen wervellichamen teruggevonden. Waarschijnlijk gaat het om de resten van een vrouw, die weliswaar volwassen was, maar jong. In tegenstelling met het vorig graf moet haar lichaam bovenop de brandstapel gelegen hebben tijdens de crematie.

GRAF 7

De totale hoeveelheid beenderen bedraagt slechts 390 gr. Het zijn in hoofdzaak zeer kleine stukjes waarvan het grootste amper 38 mm meet. De platte schedelstukjes zijn zeer dun en de naden staan nog volledig open. De beide weergevonden rotsbeenderen zijn zeer klein. Ook de diafysaire stukken zijn dun en een gedeelte van een humeruskop vertoont nog de resten van een groeischijf. Het gaat om de resten van een kind.

GRAF 8

De totale hoeveelheid beenderen van deze bijzetting bedraagt 260 gr. Grootste fragment : 50 mm. De beenderen bezitten identiek dezelfde eigenschappen als deze uit graf 7, maar met dit verschil dat de groeischijf hier aan een stukje van een radiuskopje werd vastgesteld. Wij kunnen dus ook hier de diagnose van een kind stellen, dat zeker jonger was dan 14 jaar; in het vorige geval zouden wij slechts een leeftijd, jonger dan 18 jaar mogen aanvaarden hebben, doordat de groeischijf alleen aan de humerus kon vastgesteld worden. Maar dit hoeft geen absolute waarde en kan alleen een vervormd beeld van de werkelijkheid geven.

GRAF 9

Dit bevat enkele grammen gekreemde beenderen, waaronder een stuk van een humeruskop met de resten van een groeischijf. Ook hier gaat het om de resten van een kind en verwijzen wij naar de opmerking die wij bij de bespreking van graf 8 maakten.

GRAF 10

Deze 70 gr. wegende hoeveelheid gekreemde beenderresten leverden ons geen nadere gegevens op betreffende geslacht noch ouderdom.

⁵⁰ G. OLIVIER, *Pratique Anthropologique*, Paris, 1960, blz. 232.

GRAF 18

Ongeveer 690 gr. gekremerde beenderen. Grootste fragment : 78 mm. De platte schedelbeenderen zijn dik en vertonen vergroeiingen ter hoogte van de sutura lamdoidea. Het linkerrotsbeen werd weergevonden. De diafysestukken zijn stevig en nergens werden sporen van groeischijfresten aangetroffen. Enkele lichamen van stevige halswervels vertonen een „lipping”, handtekening van een diskrete spondylarthrose. Het gaat hier om de resten van een man die ongeveer 50 jaar oud werd. Waarschijnlijk was, tijdens de crematie, zijn lichaam door de brandstapel bedekt.

GRAF 19

Deze 500 gr. beenderresten, waarvan het grootste stuk 71 mm meet en die ons geen anatomisch-specifieke elementen opleverden, zijn waarschijnlijk van hetzelfde individu als dit uit graf 18.

GRAF 20

300 gr. beenderresten. Grootste fragment : 78 mm. De platte schedelfragmenten vertonen vergroeide naden. Waarschijnlijk zijn ze ook afkomstig van hetzelfde individu als dit van graf 17.

INHOUDSTAFEL

I. Inleiding	5
II. De graven : beschrijving en inventaris	8
III. De afvalkuilen : beschrijving en inventaris	16
IV. Bespreking	20
A. De graven	20
1. Het materiaal	20
Urnen	20
Amforen	21
Bekers	22
Geoorde tassen	22
Metalen voorwerpen	23
2. Chronologie	24
3. Grafstructuur en grafritus	24
B. Het materiaal uit de kuilen	25
1. Kuil 22	26
2. Kuilen 23 en 24	26
3. Kuil 25	27
V. Nabeschouwingen	28
VI. Bibliografie en afkortingen	29
VII. Lijst der afbeeldingen	32
Résumé français	33
Bijlage : Dr. Med. P. Janssens, Onderzoek van de gekremeerde beender- resten uit het urnenveld van Borsbeek	35

I. Inleiding	1
II. De geschiedenis van de	2
III. De	3
IV. De	4
V. De	5
VI. De	6
VII. De	7
VIII. De	8
IX. De	9
X. De	10
XI. De	11
XII. De	12
XIII. De	13
XIV. De	14
XV. De	15
XVI. De	16
XVII. De	17
XVIII. De	18
XIX. De	19
XX. De	20
XXI. De	21
XXII. De	22
XXIII. De	23
XXIV. De	24
XXV. De	25
XXVI. De	26
XXVII. De	27
XXVIII. De	28
XXIX. De	29
XXX. De	30
XXXI. De	31
XXXII. De	32
XXXIII. De	33
XXXIV. De	34
XXXV. De	35
XXXVI. De	36
XXXVII. De	37
XXXVIII. De	38
XXXIX. De	39
XL. De	40
XLI. De	41
XLII. De	42
XLIII. De	43
XLIV. De	44
XLV. De	45
XLVI. De	46
XLVII. De	47
XLVIII. De	48
XLIX. De	49
L. De	50